

РЕЦЕПЦИЈА КЊИГЕ ПРОРОКА ЗАХАРИЈЕ У НОВОМ ЗАВЕТУ: ЦИТАТИ У ЕВАНЂЕЉИМА

Бранислав Ивић*
Православни
богословски факултет,
Универзитет у Београду

Апстракт: Рад настоји да представи рецепцију Књиге пророка Захарије у канонским Еванђељима. Књига пророка Захарије спада у збирку Малих пророка, а у оквиру канонских Еванђеља се цитира шест пута. Настојања ће ићи у правцу показивања, са обзиром на масоретски шекст и Сейшугиншу, начина на који новозаветни писци користе овај старозаветни шекст.

Кључне речи: Књига пророка Захарије, рецепција, Еванђеље, Сейшугинша, масоретски шекст.

1. Увод

Рад има за циљ да представи рецепцију Књиге пророка Захарије у канонским Еванђељима која су и једини списи где се пророк Захарија цитира. У позадини истраживања – на својеврсном мета-нивоу – рад настоји да покаже утицај читања Старог Завета из различитих текстуалних традиција. Под овим се подразумева настојање да се сумира утицај Септуагинте (LXX) и масоретског текста (MT) на новозаветне ауторе, у овом случају Еванђелисте (уп. Кубат 2015: 47–70; Fernández Marcos 2000: 320–338). Када је реч о цитатима нас интересују шест новозаветних места на којима се аутори позивају цитатом на поменуто старозаветну књигу из редова Малих пророка. Прво од њих је Мт. 21,

* branislavivic95@gmail.com.

5 где се цитира Зах. 9, 9, на које се позива и Јн. 12, 15. У Мт. 27, 9 налазимо на помен тридесет сребреника (Зах. 11, 13), док се Зах. 12, 10 наводи у Јн. 19, 37. Зах. 13, 7 где се спомиње ударен Пастир и овце које беже имамо код Мт. 26, 31 и Мк. 14, 27. Истакнимо и то да се, осим код Јн. 19, 37, Зах. 12, 10 користи и у Отк. 17, међутим то место не улази у опсег нашег тренутног истраживања.

Када је реч о методу који ћемо користити у приступу како новозаветном, тако и старозаветном тексту, говоримо о егзегетском методу у намери да наратив сагледамо у његовом оригиналном контексту. Под „егзегезом“ подразумевамо „(...) процес током којег из текста дознајемо његово првобитно значење“ (Blomberg – Markley 2010: 12). Предмет наше анализе, као што смо рекли, није рецепција у општем смислу, већ цитат. Под њим се подразумева „... јасан и јединствен дословни паралелизам“ (Beale 2012: 29), који се често уводи почетним формулама попут: ἵνα πληρωθῆ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ κυρίου διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος (Мт. 2, 15); καθὼς γέγραπται (Рим. 3, 4) и другим. На другим местима очигледност дословног навођења негира потребу за уводном формулом (уп. Гал. 3, 6; Еф. 6, 3). Међутим, овде се јавља још питања као што су да ли у случају, на пример, Павлов(ск)их посланица, аутор прилагођава цитат или цитира по различитим текстуалним традицијама, односно различитим, себи доступним, рукописима. Вероватно је да чини и једно и друго у различитим ситуација (Litwak 1998: 280–83). Питање се заоштрава када критеријум „дословности“ узмемо у обзир имајући у виду јеврејски текст и (у многим ситуацијама не дословни, већ интерпретативни) превод на грчки језик.

Нови Завет садржи 295 одвојених старозаветних цитата (укључујући како оне са уводном формулом тако и оне без њих), што чини око 4,5% целокупног Новог Завета, отприлике 352 стиха. Тако на 1 стих од 22,5 долази по један старозаветни цитат (Nicole 1994: 13).

2. Мт. 21, 5 | Зах. 9, 9¹

Насупрот Мк. и Лк., Мт. не само да приказује Христов тријумфални улазак у Јерусалим, већ и обезбеђује теолошку потпору за овакав потез у свом уобичајеном маниру² и то цитирањем пророка Захарије,

¹ Редослед нашег излагања биће оријентисан спрам Књиге пророка Захарије.

² У Мт. налазимо осам цитата из Старог Завета који имају за циљ да обезбеде теолошко утемељење Христових дела, смрти и месијанског идентитета. Тако имамо 1, 22 (Ис.); 2, 15 (Ос.); 2, 17 (Јер.), 2, 23 (непозната референца); 4, 14 (Ис.); 8, 17 (Ис.); 12, 17 (Ис.); 13, 35 (Пс.); 21, 4 (Зах.).

иако га не именује.³ То чини користећи уводну формулу ἵνα πληρωθῆτὸ ῥηθέν („да се испуни што је речено“, Мт. 21, 5а).

Оно што се појављује само у једном од одељака **подебљано** је, док оно што се појављује у оба текста, али са различитим редоследом, *искошено* је. Док оно што је суштински исто у оба текстуална одељка је **подвучено**.

Зах. 9, 9 (LXX)	Мт. 21, 4–5 (NA ²⁸)
	⁴ τοῦτο δὲ γέγονεν ἵνα πληρωθῆ τὸ ῥηθέν διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος·
⁹ Χαῖρε σφόδρα, <u>θυγάτερ Σιων</u> · κήρυσσε, <u>θυγάτερ Ιερουσαλημ</u>	⁵ εἶπατε τῇ <u>θυγατρὶ Σιών</u> ·
<u>ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται σοι, δίκαιος καὶ σφῶζων αὐτός, πραῦς καὶ ἐπιβεβηκῶς ἐπὶ ὑποζύγιον καὶ πῶλον νέον.</u>	<u>ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται σοι πραῦς καὶ ἐπιβεβηκῶς ἐπὶ ὄνον καὶ ἐπὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου</u>

Корисно би било навести и грчке варијанте које настају после LXX (Ziegler 1984: 310):

Aquila	αυτος πραυς επιβεβηως επι ονου και <επι> πωλου υιου οωαδων
Symmachus	αυτος πτωχος και επιβεβηως επι ονον και πωλον υιον οναδος
Theodotion	αυτος επακουων και επιβεβηως επι ονον και πςλον υιον ονου
Quinta	αυτος πτωχος και επιβεβηως επι υποζυγιον και πωλον υιον ονων Or. X. 531

³ Занимљив је Луцов коментар на изостављање имена пророка Захарија: “Only Isaiha and Jeremiah are mentioned by name in the introductions to fulfillment quotations, not Micah (see Mtt 2:5), Hosea (see Mtt 2:15), or the author of Psalms (see Mtt 13:35). That Matthew is not familiar with The Book of Zechariah is clear from the incorrect attribution of Zech 11:13 to Jeremiah in 27:9” (Luz 2005: 7).

Анализа

εἶπατε τῇ θυγατρὶ Σιών (Мт. 21, 5а) се разликује од Χαῖρε σφόδρα, θύγατερ Σιών· κήρυσσε, θύγατερ Ιερουσαλημ (Зах. 9, 9а). Треба приметити да Матеј користи краћи текст који је идентичан са Ис. 62, 11b (LXX), док грчки превод у случају Зах. 9, 9а следује типичан семитски паралелизам *גִּלְיָא מְאֹד בְּתִצִּיּוֹן הָרְיֵעִי בְּתִירוּשָׁלַם* („Радуј се много, кћери Сиона; кличи, кћери Јерусалима!“) (Contac 2013: 2). Осим тога, истакнимо и разлику у императивима: док Зах. 9, 9а (LXX) раби друго лице јединине, Мт. 21, 5а користи друго лице множине. Ово може да има и теолошко утемељење, будући да аутор зна за Јерусалим „који прогони пророке и каменује пославше му“ (уп. Мт. 23, 27). На овом месту оправдано је повести се за закључком до кога долази Менкен (Menken 2004: 109), према коме је гомила (οἱ ὄχλοι) увек неутрална, ако не и благонаклона према Исусу, док је град (ἡ πόλις) обично непријатељски настројен према Њему. Истакнимо и то да ће гомила Исусов улазак у Јерусалим огласити у с. 10–11.

ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται σοι – ово је једино место на коме еванђелист користи Стари Завет како би Исуса директно ословио као цара. Међутим, ово није једина алузија на Исусов царски идентитет (уп. Мт. 2, 2; 25, 34. 40), при чему је он описиван и са иронијом и сарказмом (27, 11. 19!. 37). Ипак, што и јесте трагедија овакве ироније, Распети на крсту јесте истински „цар Израиљев“ (Мт. 27, 42).

πραῦς ἐπιβεβηκῶς ἐπὶ ὄνον – интересантно је да од четири придева која се налазе код Захарије, еванђелист бира само ова два. Првим је могуће утемељити алузију на мојсијевску типологију (Contac 2013: 6), док изостављање δίκαιος и σῶζων може имати објашњење у следећем: придевом δίκαιος односно קַיָּטָ, упућује на суд, планиран ипак за Други долазак (Мт. 24, 26сс), док улазак у Јерусалим не треба да носи конотацију „извршења суда“ (Gundry 2014: 120). Изостављени придев σῶζων посебно је интересантан, нарочито када се доведе у везу са јеврејским парњаком נִפְחָלָה. Наиме, јеврејски облик је у 3. л. sg. Niphala, што би се најадекватније могло превести као „спасен“ „избављен“ (уп. Пнз. 33, 29; Пс. 33, 16), одговара глаголском придеву трпном, односно пасиву. Са друге стране, LXX преводи са активним партиципом презента, који се преводи као „спасавајући“ или „онај који спасава“, што би могло да се усклади са раније конституисаним Исусовим ликом (уп. Мт. 1, 21). Међутим, неки изостављање, чак и грчког облика, објашњавају евентуалном намером писца да читаоца одврати од виђења Исуса као

политичког избавитеља⁴, чиме Исус стаје насупрот политичким претендентима тог времена (уп. Дап. 5, 36–37). Осим тога, Исус се позиционира као кротки Месија (уп. Мт. 11, 29). Превод *πραῦς*, за јеврејски לַיָּו такође користи Aquila. Насупрот томе, Symmachus и Quinta имају πτωχός, док Theodotion користи ἐπακούων.

Насупрот другим ходочасницима који су обично бирали да последње метре при уласку у Јерусалим пређу ходајући, Исус ипак улази на магарету, што је манир аристократије,⁵ али и краљевског естаблишмента⁶ на древном Блиском истоку. Насупрот Мк. и Лк. који користе πῶλος („ждребе, магаре“), Мт. једини користи ὄνος⁷ како би упутио на животињу. При чему остаје чудно *кој је рода* у овом случају ὄνος.⁸ Да ли се ἐπεκάθισεν ἐπάνω αὐτῶν у Мт. 21, 7 односи на *две живошине* или *хаљине* распрострете на животињама? Занимљиво је питање. Неки оптужују Матеја да фантазира (Contac 2013: 9).

καὶ ἐπὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου – синтаagma πῶλον υἱὸν, осим што се разликује од LXX (πῶλον νέον), приближава се плеонастично јеврејском оригиналу (תַּיָּוֹן לְעֵלֶיךָ וְעַל הַחֲמֹרִים), чак и понављањем предлога ἐπὶ двапут, док LXX само једанпут. Овде запада у очи још једна занимљивост, а то је увођење у приповест још једне животиње. Наиме, две животиње се помињу кроз целу перикопу (21, 2. 3. 7), што остаје отворено за дискусију. Постоји објашњење по коме се овде алудира на мојсијевску типологију (поново!).⁹ Instone-Brewer сматра да Матеј, иако разуме концепт семитског паралелизма (који је у Зах. 9, 9 (LXX) вероватно искоришћен), одбија да га у тумачењу примени водећи се за праксом одређених рабинских фракција¹⁰. Занимљиво је да Матеј утиче на сред-

⁴ “It is natural, therefore, for Matthew to omit ‘righteous and victorious’ from his quotation, since he recognizes that earthly triumph and power will come only at Christ’s second advent” (Blomberg 2007: 65).

⁵ Карактеристичне су паралеле са старозаветним примерима: Суд. 5, 10; 10, 4; 12, 13–14; 2. Сам. 13, 29.

⁶ 2. Сам. 18, 9, где се користи реч תַּיָּוֹן / ἡμίονος, док Соломон као помазани краљ јаше на תַּיָּוֹן / ἡμίονος (уп. 1. Цар. 1, 33. 38. 44).

⁷ Интересантно је рабинско тумачење према коме: “If [the Israelites] have merit, it will be ‘with the clouds of heaven’ (Dan. 7:13), and if they do not have merit, it will be ‘lowly and riding upon an ass’ (Zech. 9:9)”. b.Sanh. 98A. Rabbi Joshua ben Levi (ca. 250), према тексту: Contac 2013: 8).

⁸ Иако је ὄνος третирано свугде као женског рода (Мт. 1, 2: ὄνον δεδεμένην καὶ πῶλον μετ’ αὐτῆς; 21, 7: ἤγαγον τῆν ὄνον), овде је могуће да аутор подразумева мушки род (уп. Way 2010: 105–114).

⁹ Уп. Изл. 4, 19–20, где се користи множина τὰ ὑποζύγια.

¹⁰ “Allegedly, first-century rabbis would not have found persuasive the idea that Jesus truly fulfils the Zechariah prophecy if Matthew had quoted the biblical text but mentioned one animal only (the colt, as Mark and Luke do)” (Contac 2013: 10).

њовековне представе у иконографији, по којима се Исус представља како истовремено јаше магарицу и младунче (Contas 2013: 10). Неки су претпоставили да је реч о извесном „трону“ који су носиле у исто време обе животиње или да је пак младунче служило као „постоље“ за ноге.¹¹

2. 2. Јн. 12, 15 | Зах. 9, 9

Цитат из Зах. 9, 9 знатно је скраћен у односу на навођење код Мт. Такође, паралелно ћемо представити текстове.

Зах. 9, 9 (LXX)	Јн. 12, 14–15 (NA ²⁸)
	¹⁴ εὐρών δὲ ὁ Ἰησοῦς ὄναριον ἐκάθισεν ἐπ’ αὐτό, καθὼς ἐστὶν γεγραμμένον·
⁹ Χαῖρε σφόδρα, <u>θύγατερ Σιων</u> · κήρυσσε, <u>θύγατερ Ιερουσαλημ</u>	¹⁵ μὴ φοβοῦ, <u>θυγάτηρ Σιών</u> ·
<u>ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται σοι, δίκαιος καὶ σώζων αὐτός, πραῦς καὶ ἐπιβεβηκῶς ἐπὶ ὑποζύγιον καὶ πῶλον νέον.</u>	<u>ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται, καθήμενος ἐπὶ πῶλον ὄνου.</u>

Анализа

Уколико се осврнемо на основну структуру Еванђеља по Јовану (подела на „Књигу Знамења“ [1–12] и „Књигу Славе“ [13–21]), уочавамо да је одељак смештен при крају првог дела, дакле „Књиге Знамења“. Због непосредне близине, осећа се ехо Лазаревог васкрсења (Јн. 12,12). Тако, дан пре него што ће ући у Јерусалим, Исус одседа у Витанији, код Марте, Марије и, брата им, Лазара. У том месту Христос је помазан, алудирајући на свој погреб (ἐνταφιασμός). Истакнимо да

¹¹ “Weil Mt keinabgeschmackter Schriftsteller ist, wird er damit eine konkrete Vorstellung verbunden haben, etwa daß Jesusdas kleinere Füllen als Fußstütze benutzte. Man ritt ohnehin so auf einem Esel, daß beide Beine nachderselben Seite gerichtet waren” (Gnilka 1992: 202).

Еванђелист пише из пост-васкрсне перспективе (12, 16) што је карактеристично за Еванђеље по Јовану. Примећује се да Исус (εὐρών δὲ ὁ Ἰησοῦς), а не ученици, проналазе магаре, при чему је Еванђелист шкрт у казивању, избегавајући помпу.

Уводну формулацију *μη φοβῶ* (...), аутор вероватно преузима из Соф. 3, 14–16 (МТ) или Ис. 40, 9, који говоре о присуству Бога усред народа и о Његовом доласку као Господа. Јн. такође изоставља позив на радовање, и за то би могао да има чврсте разлоге. Тако, неидентификована гомила је превртљива, а вера варљива са изливи-ма на моменте (већином због чуда, уп. Јн. 12, 11); они поздрављају Христа, премда се питају на крају о Његовом статусу и речима (12, 34). Дијалог који следи показује колико променљиво и непредвидиво понашање људи може да буде (12, 27–37). Након тога, Христос – који је представљен као светлост света (уп. 8, 12; 9, 5; 11, 9) – се повлачи од очију јавности, а Еванђелист износи неколико осуда на рачун неверовања људи, уз коришћење два класична места (Ис. 53, 1 и 6, 10). Последњи параграф Јн. 12 садржи отрежњујућа упозорења против занемаривања Исусове поруке и суда Последњег дана. Страшни суд који се надвија (референца на таму у 12, 35. 46) над градом и становницима као да чини неприкладним уживање и славље. Штавише, васкрсење Лазарево послужило је као манифестација Божије моћи које само по себи узрокује страх, те и одатле порука „не бој се“, а понекад и фигуре попут Пилата бивају уплашене (19, 8).

ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται – тема Исусовог царског назвања за-узима много израженије место у Еванђељу по Јовану, посебно експлицирано у Јн. 18–19. Већ на самом почетку (1, 49) Исус је од Натанаила назван „цар Израиљев“. Ипак такав Цар неће пристати на политичке притиске гомиле (6, 15) јер Његово царство „није од овога света“ (18, 36). Универзализам Исусове мисије додатно је наглашен изостављањем облика личне заменице σοι („теби“). Тако, иако Христос долази Сиону (као што је дошао εἰς τὰ ἴδια 1, 11), Његов долазак у коначности има космички значај.

καθήμενος ἐπὶ πῶλον ὄνου – Исусов царски статус се потврђује и одабиром глагола *κάθημαι* који се често користи за „седење на трону“, чиме се Јн. разликује од Зах. 9, 9 (LXX) и Мт. 21, 5. Штавише, уместо *πῶλον νέον* (LXX), проналазимо *πῶλον ὄνου* што би могло да представља алузију на Пост. 49, 11. Можда још важније од ових свих измена, чија теолошка вредност свакако може бити проблематизована, јесте чињеница да Јн. изоставља све атрибуте који се везују за Онога који јаше на магарету. Сматра се да сажет приказ одговара ус-клику (Contac 2013: 10).

3. Мт. 27, 9–10 | Зах. 11, 12–13

Од четворице еванђелиста, једино Мт. 27, 9–10 говори о Јудиној смрти након његове издаје Исуса као пророчком испуњењу речи Зах. 11, 12–13.¹²

Зах. 11, 12–13 (LXX)	Мт. 27, 9–10 (NA ²⁸)
	<p>τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν διὰ Ἰερεμίου τοῦ προφήτου λέγοντος</p>
<p>καὶ ἐρῶ πρὸς αὐτούς Εἰ καλὸν ἐνώπιον ὑμῶν ἐστίν, δότε στήσαντες τὸν μισθὸν μου ἢ ἀπείπασθε· καὶ ἔστησαν τὸν μισθὸν μου <u>τριακόντα ἀργυροῦς.</u> καὶ εἶπεν κύριος πρὸς με Κάθεσ αὐτούς εἰς τὸ χωνευτήριον, καὶ σκέψαι εἰ δόκιμὸν ἐστίν, ὃν τρόπον ἐδοκιμάσθη ὑπὲρ αὐτῶν. καὶ ἔλαβον τοὺς <u>τριακόντα ἀργυροῦς</u> καὶ ἐνέβαλον αὐτούς εἰς τὸν οἶκον κυρίου εἰς τὸ χωνευτήριον</p>	<p>καὶ ἔλαβον τὰ <u>τριακόντα ἀργύρια</u>, τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου ὃν ἐτιμήσαντο ἀπὸ υἰῶν Ἰσραήλ</p> <p>¹⁰καὶ ἔδωκαν αὐτὰ εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως, καθὰ συνέταξέν μοι κύριος.</p>

Ово спада¹³ у једно од најтежих места од тзв. *Reflexionszitate* код Матеја. Додатно је интересантније имајући на уму да се цитат приписује Јеремији, и да се подаци о њиви разликују у Дап. 11, 17–20. Из поређења Мт. 27, 9–10 и Зах. 11, 12–13 [МТ] можемо да кажемо да је цитат знатно измењен. Међутим, иако се разликује као од МТ тако и од LXX, ипак је ближи масоретском тексту.¹⁴

¹² При чему се служи уобичајеном уводном формулацијом са мањим изменама: τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν διὰ Ἰερεμίου τοῦ προφήτου λέγοντος.

¹³ Из поређења са јеврејским текстом (МТ), велики део Зах. 11, 12–13 је испуштен.

¹⁴ Речима Stendahl: “The relation to the LXX in this quotation is therefore very slight, and its form is definitely dependent on Matthew’s interpretation of the Hebrew text” (Stendahl 1968: 124).

Анализа

Мт. користи израз τὰ τριάκοντα ἀργύρια¹⁵ вероватно се водећи својим предлошком (Vorlage) Еванђеља по Марку (уп. 14, 11), при чему и Мт. 26, 15 користи ἀργύριον. Приметимо и то да Мт. користи облик ἔλαβον – треће лице множине (уп. 6с: λαβόντες τὰ ἀργύρια) насупрот Септуагинтином (претпостављеном) првом лицу множине. Сматра се да Мт. овде подразумева свештенике. Рецимо и то да Мт. 27, 9 са почетком καὶ ἔλαβον τὰ τριάκοντα ἀργύρια, ближи крају Зах. 11, 13 (МТ) הפקאו שלש חסכה ופמינאנו שלש חסכה у Зах. 11, 12. Приметимо и то да јеврејски текст има прво лице једнине (-קמי הפי). Ово је последица претходног наратива јер је Јуда већ примио тридесет сребреника од првосвештеника (Мт. 26, 14–15), али и вратио бацивши их у Храму (Мт. 27, 3–5). Тако Мт. мења стил изражавања како би га прилагодио продаји лончарева њиве за тридесет сребреника (Мт. 27, 7).

τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου ὃν ἐτιμήσαντο ἀπὸ υἰῶν Ἰσραήλ – одражава јеврејски текст קָרָה („цена“) као פָּרָה („цењени“). קרא „слава, величанство“ се не преводи дословно, већ се „цена“ партиципно преводи са τοῦ τετιμημένου. Такође, фраза ἀπὸ υἰῶν Ἰσραήλ („неки од Израиљаца“) су субјекат глагола ἐτιμήσαντο (27, 9b). Истакнимо и то да је глагол τιμάω транзитиван док је његов парњак קָרָה интранзитиван, који у датом тексту (11, 13) има наставак за прво лице једнине.

Својеврсни *crux interpretum* свакако представља фраза τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως. Будући да Зах. 11 не представља извор који се цитира, бар судећи по постојећим изворима. Као први предлог јавља се Јер. 18, 1–2; 19, 1–13 и Јер. 32, 7–8. Јер. 18 говори о пророковој посети куће грнчарева, док је тематика Јер. 32 окренута ка куповини поља. Фраза ἀγγεῖον ὀστράκινον („земљано посуђе“, Јер. 32, 14) обично се наводила као тачка додира са Јер. 18 и Зах. 11. Међутим, Torrey претпоставља да *hanamel* из Јер. 32 може да представља грнчарију из Јер. 18, али овакве претпоставке су без основа (Моо 2005:

¹⁵ Мт. користи τὰ τριάκοντα ἀργύρια, дакле множина средњег рода именице ἀργύριον, упркос чињеници да LXX, Aquila, и Symmachus јеврејску фразу שלש חסכה преводје са τοὺς τριάκοντα ἀργυροὺς, користећи множину у облику ἀργυροὺς, од речи у мушком роду ἀργυρός. Код Мт. преовлађује облик ἀργύρια, и то у негативном контексту (уп. 25, 18, 27; 26, 15; 27, 3, 5. 6. 9; 28, 12, 15), док се облик ἀργυρος појављује само једном у Мт. 10, 9, а облик ἀργυροὺς се уопште не појављује. У LXX, Зах. 6, 11; 9, 3; 13, 9; 14, 14 појављује се облик ἀργύριον, а у Зах. 11, 12–13 се употребљава ἀργυροὺς. Множина од ἀργύριον се не појављује у Новом Завету, осим код Мт.

157–175). Штавише, קקל и קקל су сродни по корену и не пружају довољно података да се Зах. 11, 13 придружи Јер. 32, 9. Тако је веза између три поменути одељка мотивационо инспирисана, те је доста слаба. Као текст који би можда могао да послужи писцу Еванђеља по Матеју јавља се Јер. 19, 1–13. Наиме, ради се о дословним фразама. Реч је о קקל עט (LXX: αἰμάτων ἀθώων, Јер. 19, 4) יוצר („грнчарија“) или гр. πεπλασμένον (уп. Јер. 19, 1. 11). Још је упадљивија тематска паралела: Јеремија предвиђа да ће локалитет повезан са грнчаријом (ст. 1) бити преименован са фразом која означава насиље (ст. 6) и која се користила као место погребња, и то као наговештај Божијег суда над Јерусалимом, а посебно над његовим вођама. Тако, иако „поље“ није експлицирано у Јер. 19, контекстуална сличност узета заједно са дословним паралелама из Мт 27. 3–10, довољна је основа за закључак о блиској сродности Јер. 19 и Зах. 11. Рецимо и то да Мт. користи термин κεραμεύς за превод יוצר „грнчарија“. Међутим, сиријска Пешита и Арамејски Таргум имају читање са речју רצ'א „ризница“, чега је Мт. могао да буде свестан с обзиром да у Мт. 27, 6 користи κορβανᾶς.¹⁶

4. Јн. 19, 37 | Зах. 12, 10

Зах. 12, 10aβ (MT) ¹⁶	Зах. 12, 10aβ (LXX)	Јн. 19, 37 (NA ²⁸)
והָבִיטוּ אֵלַי אֶתְאֲשָׁר	καὶ ἐπιβλέψονται πρὸς με ἀνθ' ὧν κατωρχήσαντο	ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν

Након што је Исус умро, један од римских војника му пробада ребро (Јн. 19, 34), што писац Еванђеља по Јовану повезује са речима из Књиге пророка Захарије: „Они ће погледати на онога кога прободоше“ (Зах. 12, 10). Јн. 19, 37 се доста ослања на Септуагинту, али има афинитета и према МТ. Не треба сметнути и сродност, макар и у обрисима, са Акилом, Теодотионом и Симахом. Постављају

¹⁶ Детаљнију анализу јеврејског текста, као ни везу са нашим стихом, Јн 19, 37, нећемо износити. Остаћемо на нивоу ближе анализе грчког текста Зах. 12, 10aβ и Јн. 19, 37.

се многа питања. Алузија на Зах. 12, 10αβ постоји и у Отк. 1, 7; Мт. 24, 30, у комбинацији са Дан. 7, 13 (Maarten J. J 1993: 12).¹⁷ Алузије на ово место из Зах. се појављује и код *Варн* 7.9 и *Првој айолоџији* 1.52.10–12 Јустина Философа (Maarten 1993: 16), при чему истрајава текстуална константност. Она може бити објашњена статусом *testimonium*-а Зах. 12, 10αβ.

Из граматичких потешкоћа (Chirichigno – Archer 2005: 160–161) које прате МТ, али и грчке преводе, јављају се и егзегетски проблеми. Наиме, Онај ко говори у Зах. 12, 1–10 је Господ, што показује и *nota acusativi* лх која за себе везује наставак за прво лице једнине; 12, 10b–14 се односи на туговање Јерусалима за оним ко је „прободен“. Ово доводи до тога да онај који је прободен јесте сам Господ. Ово је закључак на основу читања масоретског текста. Међутим, имајући у виду оно што следи (с. 10), читалац је обавезан да посматра људско, а не божанско биће. Јн. 19, 37 преводи са само четири: ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν, део из Зах. 12, 10. Будући да је рецепција Зах. 12, 10 на овом месту доста комплексно изведена (Chirichigno – Archer 2005: 160–161), циљ нам је да само укажемо на основне потешкоће које прате поступак. Наиме, иако Јн. 19, 37 верно преводи Зах. 12,10αβ (МТ), ипак не задржава прво лице једнине у вези са оним ко је прободен. Да ствар буде јаснија, превод Зах. 12, 10αβ (МТ) гласи: „И погледаће мене кога прободоше“, док се Јн. 19, 37 преводи са „И погледаће онога кога прободоше“. Ово се објашњава чињеницом да у јовановском контексту – за разлику од захаријевског – не прича Бог, већ наратор који за Онога ко је прободен, наравно, користи треће лице једнине. Због тога је преправка לִי וְלָךְ на основу Јн. 19, 37 неумесна, у најмању руку јер није контекстуална. У Септуагинти наилазимо на (погрешно) καὶ ἐπιβλέψονται πρὸς με ἀνθ' ὧν κατωρχήσαντο што је вероватно последица, опет погрешног, читања јеврејског קרר קרר као קרר, дакле, реч је о замени ר са 7. Тако добијамо читање ἀνθ' ὧν κατωρχήσαντο („играше јер [ме] исмеваху“). Ипак, Септуагинта задржава објекат לִי јер га преводи са με („мене“).

¹⁷ Паралелни текст Мк. 13, 26 (Лк. 21, 27) садржи само „видеће Сина Човечијег долазећег на облацима небеским“.

5. Мт. 26, 31 – Мк. 14, 27 | Зах. 13, 7

Зах. 13, 7 (MT)	Зах. 13,7 (LXX)	Мт. 26, 31	Мк. 14, 27
<p>הָרַב עֲרֵי עַל-רַעֲלִי וְעַל-גַּבְרַת עַמִּיתִי נֶאֱמַם יְהוָה צְבָאוֹת הָאֵת-הַרְעָה וְתַפְסִינָה הַצֹּאן וְהַשְּׂבָתִי יָדֵי עַל- הַצֹּעֲרִים:</p>	<p>Ῥομφαία, ἐξεγέρθητι ἐπὶ τοὺς ποιμένας μου καὶ ἐπ’ ἄνδρα πολίτην μου, λέγει κύριος παντοκράτωρ· πατάξατε τοὺς ποιμένας καὶ ἐκσπάσατε τὰ πρόβατα, καὶ ἐπάξω τὴν χειρᾶ μου ἐπὶ τοὺς ποιμένας.</p>	<p>Тότε λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· πάντες ὑμεῖς σκανδαλισθήσε- σθε ἐν ἐμοὶ ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ, γέγραπται γάρ· πατάξω τὸν ποιμένα, καὶ διασκ- ορπισθήσονται τὰ πρόβατα τῆς ποίμνης.</p>	<p>αὶ λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς ὅτι πάντες σκανδαλισθήσε- σθε, ὅτι γέγραπται· πατάξω τὸν ποιμένα, καὶ τὰ πρόβατα διασκ- ορπισθήσονται.</p>

Мт. 26, 31 и Мк. 14, 27 цитирају Зах. 13, 7 истичући повлачење ученика пред гоњеним Исусом. Лк. 22, 31–34 и Јн. 13, 36–38 само причу Петрово одрицање, али не цитирају Зах. 13, 7. Јн. 16, 23 помиње расипање (σκορπίζω), али без упућивања на Зах. 13, 7¹⁸. Иначе, глагол σκορπίζω трипут преводи јеврејско ¹⁹רפי у Септуагинти.

¹⁸ Франс сматра да свака веза са Зах. 13, 7 више долази из чињенице да пророка цитира сам Исус, како је то забележено код Мк. 14, 27, пре него да је реч о самосталној употреби пророковог списка. Осим тога, неупућивање на Зах. 13, 7 могуће је објаснити евентуалном чињеницом опште познатости „пастир“ *logion*-а (France 1971: 208).

¹⁹ Уп. 2. Цар. 22,15 [2. Сам. 22, 15 MT]; Пс. 17, 14 [18, 14 MT]; 143, 6 [144, 6 MT]); у Новом Завету једино у Мт. 12, 30; Лк. 11, 23; Јн. 10, 12; 16, 32; 2. Кор. 9, 9.

Анализа

Цитат из Зах. 13.7 није уведен са уобичајеном матејевском формулацијом, већ са $\gamma\acute{\epsilon}\gamma\rho\alpha\pi\tau\alpha\iota$, што проналазимо у Мт. 2, 5; 4, 4. 6. 7. 10; 11, 10; 21, 13; 26, 24; 26, 31. Код Мт, $\gamma\acute{\epsilon}\gamma\rho\alpha\pi\tau\alpha\iota$ се не користи у контексту цитата од стране еванђелисте, већ пре од ликова у наративу (нпр. првосвештеник, ђаво и, најчешће, Исус). Мт. нагиње више јеврејском тексту, иако добар део Зах. 13,7 (МТ) испушта. Према Earle Ellis (Clay 2005:77), формулација $\gamma\acute{\epsilon}\gamma\rho\alpha\pi\tau\alpha\iota$ често укључује тачну интерпретацију (Мт. 4, 7), иако сама интерпретација може бити и нетачна (уп. Мт. 4, 6). Само предвиђање је мање двосмислено него оно у Мк. 14, 27, пошто Мт. 26, 31 укључује емфатичку заменицу $\acute{\upsilon}\mu\epsilon\acute{\iota}\varsigma$, са две дативске фразе, од којих је једна каузална ($\acute{\epsilon}\nu\ \acute{\epsilon}\mu\omicron\iota$) док је друга временска ($\acute{\epsilon}\nu\ \tau\eta\ \nu\upsilon\kappa\tau\acute{\iota}\ \tau\alpha\acute{\upsilon}\tau\eta$). Са овим додацима, Мт. идентификује 26, 31 са „Сви ћете побећи“ са „Пијте, из ње сви...“ у Мт. 26, 27, што је паралелно са пророштвом у вези са Петром (Мт. 26, 34), где Исус каже да ће се Петар њега трипут одрећи, наводећи христолошки разлог („због мене“), као у Мт. 11, 6; 13, 56. Сам цитат почиње са првим лицем индикатива актива футура глагола $\mu\alpha\tau\acute{\alpha}\xi\omega$ („ударићу“) док јеврејски текст (МТ) користи императив у другом лицу једнине $hifil$ $\eta\eta$ (ударити).²⁰ Ово је можда из граматичких разлога, пошто цитат укључује само део из средине Зах. 13.7 и не помиње мач Јахвеов. Осим тога, LXX се разликује и од Мт. и МТ будући да доноси $\tau\omicron\upsilon\varsigma\ \mu\omicron\iota\mu\acute{\epsilon}\nu\alpha\varsigma$ („пастире“), док МТ чита $\mu\upsilon\tau\eta\text{-}\eta$ („пастира“), а Мт. $\tau\omicron\nu\ \mu\omicron\iota\mu\acute{\epsilon}\nu\alpha$ („пастира“). Дакле, Септуагинта се разликује у броју објекта²¹. Облик $\mu\alpha\tau\omicron\mu\iota\theta\eta\sigma\omicron\nu\tau\alpha\iota$ добро преводи имперфект qal -а $\mu\alpha\tau\omicron\mu\iota\theta\eta$ („и биће расејане“), при чему се $\mu\alpha\tau\omicron\mu\iota\theta\eta$ (МТ) редовно преводи у LXX са $\mu\alpha\tau\omicron\mu\iota\theta\eta\sigma\omicron\mu\iota\tau\omega$, међутим, на овом месту је употребљен облик $\acute{\epsilon}\kappa\sigma\mu\alpha\tau\omicron\mu\iota\theta\eta\sigma\alpha\tau\epsilon$.²² Облик $\mu\alpha\tau\omicron\mu\iota\theta\eta\sigma\alpha\tau\epsilon$ (МТ) добро је преведен са номинативним обликом у Септуагинти и код Матеја као $\tau\acute{\alpha}\ \mu\alpha\tau\omicron\mu\iota\theta\eta\sigma\alpha\tau\alpha$.

²⁰ Таргум и Пешита имају императиве (Clay 2005: 78).

²¹ Неки манускрипти имају и објекат и глагол који следи у једнини (нпр. А, Q, S^c и Лукијанова рецензија), док Cod. Alexandrinus додаје $\mu\omicron\iota\mu\acute{\nu}\eta\varsigma$, те имамо Матејево читање. Неки претпостављају међузависност између ових читања и Матејевог текста; међутим, Стендал (Stendahl 1991: 81) сумња да преправљање LXX читања долази под Матејевим утицајем, јер варијанта (без $\tau\eta\varsigma\ \mu\omicron\iota\mu\acute{\nu}\eta\varsigma$ у Alexandrinus) јасно преводи облик једнине из јеврејског.

²² LXX сведочанства, А, S^c, Q, и Лукијан, преправљају овакво читање (B S* V W) у различите форме $\mu\alpha\tau\omicron\mu\iota\theta\eta\sigma\omicron\mu\iota\tau\omega$.

Што се тиче рецепције Зах. 13, 7 у Мк. 14, 27 треба рећи да је ово једини цитат из Књиге пророка Захарије код Марка, и да се појављује у истом контексту као и код Мт. 26, 31 – наратив о страдању. Одступања Матејевог. од Марковог текста су минимална, те ћемо овде указати на њих. Цитат такође почиње са скраћеном уводном формулом пред старо-заветним цитатом. Изостављају се дативске конструкције ἐν ἐμοὶ и ἐν τῇ νυκτί, а субјекат τὰ πρόβατα претходи предикату διασκορπισθήσονται. Такође, субјекат τὰ πρόβατα се наводи без генитивског додатка τῆς ποιμνῆς.

* * *

Литература

Извори

- MT – *Biblia Hebraica Stuttgartensia* – Willhelm Rudolph (Hrsg.) (1997): *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, Münster: Institut für Neutestamentliche Textforschung [издање доступно и онлајн, IntRes: <https://www.academic-bible.com/en/online-bibles/biblia-hebraica-stuttgartensia-bhs/read-the-bible-text/> (посећено 2. 6. 2019.)].
- LXX – Rahlfs, Alfred (Hrsg.) (1935): *Septuaginta: id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes*, Bd. I–II, Stuttgart: Privileg. Württembergische Bibelanstalt [издање из 2006. доступно је и онлајн, IntRes: <https://www.academic-bible.com/en/online-bibles/septuagint-lxx/read-the-bible-text/> (посећено 5. 6. 2019.)].
- Nestle-Aland – Aland, Barbara; Aland, Kurt; Karavidopoulos, Johannes; Martini, Carlo M., and Metzger, Bruce M. (eds.) (2012²⁸): *Novum Testamentum Graece*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft [издање из 2012. доступно је и онлајн, IntRes: <https://www.academic-bible.com/en/online-bibles/novum-testamentum-graeca-na-28/read-the-bible-text/> (посећено 3. 6. 2019.)].

Секундарна литература

- Кубат, Р. (2015): *Траговима Писма II: Спшари Савез – рецепција и контексти*, Београд: Библијски институт ПБФ.

- Beale, G. K. (2012): *Handbook on the New Testament Use of the Old Testament: Exegesis and Interpretation*, Michigan: Baker Academic.
- Blomberg, C. J., Markley, J. F. (2010): *A Handbook of New Testament Exegesis*, Michigan: Baker Academic.
- Blomberg, C. L. (2007), "Matthew", у: Beale и др. (ур.) (2007): *Commentary on the New Testament Use of the Old Testament*, Baker Academic, 1–111.
- Chirichigno, G., Archer, G. (2005): *Old Testament Quotations in the New Testament: A Complete Survey*, Wipf & Stock Pub.
- Clay, A. H. (2005): *The Coming King and Rejected Shepherd: Matthew's Reading of Zechariah's Messianic Hope*, Sheffield Phoenix Press.
- Contac, E. (2013), "The Reception of Zechariah 9:9 in the New Testament and in the Early Church", *Sacra Scripta. Journal of the Centre for Biblical Studies*, стр. 1–27.
- Fernández, M. N. (2000): *The Septuagint in Context: Introduction to the Greek Version of the Bible*, Leiden: Brill.
- Gnilka, J. (1992): *Das Matthäusevangelium II*, Freiburg: Herder.
- Gundry, R. G. (2014): *The Use of the Old Testament in St. Matthew's Gospel* (Novum Testamentum, Supplements, Volume 18), BRILL.
- Kenneth, C. (2010), "Donkey Domain: Zechariah 9:9 and Lexical Semantics", *Journal of Biblical Literature*, vol. 129, no. 1 (2010), стр. 105–114.
- Litwak, K. D. (1998), "Echoes of Scripture? A Critical Survey of Recent Works on Paul's Use of the Old Testament", *Currents in Biblical Research* 6 (1998), стр. 280–293.
- Luz, U. (2005): *Matthew 21–28* (Hermeneia: A Critical and Historical Commentary on the Bible), Augsburg: Augsburg Fortress Publishing.
- Menken, M. J. J. (2004): "Context and Textual Form of the Quotation from Zechariah 9,9 in Matthew 21,5", у: Menken, M. J. J. (ур.) (2004): *Matthew's Bible: The Old Testament Text of the Evangelist*, Bibliotheca Ephemeridum Theologicarum Lovaniensium, vol. 173, Leuven, Peeters, 152–164.
- Moo D. J. (2005), "Tradition and Old Testament in Matt 27:3–10", *Gospel Perspectives III*, стр. 157–175.
- Menken, M. J. J. (1993), "The Textual Form and the Meaning of the Quotation from Zechariah 12:10 in John 19:37", *The Catholic Biblical Quarterly* 55, no. 3 (1993), стр. 494–511.
- Nicole, R. (1994): "The New Testament Use of the Old Testament", у: Beale K. G. (ур.) (1994): *The Right Doctrine from the Wrong Texts? Essays on the Use of the Old Testament in the New Testament*, Grand Rapids: Baker, стр. 13–29.
- Sperber, A. (1940), "New Testament and Septuagint", *Journal of Biblical Literature* 59 (1940), Society of Biblical Literature, стр. 193–293.

Stendahl, K. (1968): *School of St. Matthew & Its Use of the Old Testament*, Acta Seminarii Neotestamentica Upsaliensis, XX., Uppsala: Almqvist and Wiksells.

Ziegler, J. (1984): *Duodecim Prophetarum Apparatus II* (Göttingen Septuagint XIII), Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Примљено: 27. 6. 2019.

Исправљено: 2. 8. 2019.

Одобрено: 15. 8. 2019.

THE RECEPTION OF THE BOOK OF ZECHARIAH IN THE NEW TESTAMENT: QUOTATIONS IN THE GOSPELS

Branislav Ivić

Faculty of Orthodox Theology, University of Belgrade

Summary: *The article tends to show the reception of the Book of the Zechariah in the canonical Gospels. There are four quotations from the Book of Zechariah in the Gospels. Namely, (1) Zech. 9:9 is quoted in Mt. 21:5 and also in Jn. 12:15. (2) Zech. 11:12–13 occurs in Mt. 27:9–10 and (3) Zech. 12:10 in Jn. 19:36, which is a peculiar crux interpretatum because of emendations in relating to the Masoretic Text. Finally, (4) Zech. 13:7 is quoted in Mt. 26:31 and Mk. 14:27. It is very important to point out that mentioned New Testament quotations show various degrees of usage of the Masoretic Text and the Septuagint respectively.*

Key words: *The Book of Zechariah, reception, Gospels, Masoretic text, Septuagint.*